

Марковић Ратко Р. Риђанин

**Ђура Јакшић и Босанско-херцеговачки устанак /
[Ђура Јакшич и Боснийско-герцеговинское восстание]**

Резиме: Ђура Јакшић (1832–1878) је поетским и прозним радовима, као и сликама, изражавао осећања подршке устанцима Срба из Босне и Херцеговине. Уједињена омладина српска у Новом Саду прикупљала је помоћ за устанике, а Србија је давала подршку у збрињавању рањеника и избеглица. Уметност је била усредсређена на пропаганду у борби за ослобођење и уједињење српског народа од Турака. Побуне српског народа крваво су угушене уз помоћ Енглеске, а уместо ослобођења дошло је ново ропство и окрутнија власт Аустро-Угарске над Босном и Херцеговином. И поред свих разочарења Ђура Јакшић остаје до краја родољуб и борац за слободу и као уметник, и у приватном животу.

Кључне речи: Босанско-херцеговачки устанак, Ђура Јакшић, песник, сликар, отпор, уједињење Срба, велике силе

Анотација: Ђура Јакшич (1832–1878) в своих поетических и прозаических произведених, как и в живописи, изражал поддержку восстаниям сербов в Боснии и в Герцеговине. Объединение сербской молодежи («Объединенная молодежь Сербии») в Новом Саде собирала помощь для повстанцев, а Сербия оказывала поддержку в уходе за ранеными и беженцами. С помощью искусства утверждалась идея освобождения и объединения сербского народа в борьбе против турецкого владычества. Восстания сербов было подавлено в крови при поддержке Англии, и вместо освобождения пришло новое рабство и еще более жестокое господство Австро-Венгрии в Боснии и Герцеговине. Несмотря на все разочарования, Ђура Јакшич остался патриотом и борцом за свободу своего народа и как художник, и как человек.

Кључеве слова: Боснијско-герцеговинско востание, Джура Јакшич, поэт, художник, сопотивление, објединение сербов, великие державы

Abstract: Đura Jakšić (1832–1878) expressed, through his poetic and prose works, as well as his paintings, his support for the Serbian insurgents in Bosnia and Herzegovina. The united Serbian youth in Novi Sad collected aid for the insurgents, and Serbia provided support in taking care of the wounded and refugees. The arts were directed to the propaganda in the fight for the liberation from the Turks and uniting of the Serbian people. The rebellions of the Serbian people were suppressed in blood with the help of England, and instead of liberation came new slavery and even crueler authorities of Austria-Hungary in Bosnia and Herzegovina. In spite of all disappointments, Đura Jakšić remained a patriot and fighter for freedom, both as an artist and as a man.

Key words: Bosnia & Herzegovina uprising, Đura Jakšić, poet, painter, resistance, uniting of the Serbs, the great powers

Целовита представа о песнику и сликару Ђури Јакшићу није могућа а да се не сагледа његов рад у контексту историјских догађаја и збивања у којима он учествује непосредно, или, посредно. Представу о њему као уметнику, књижевни и ликовни историчари су, пишући бројне радове, доста верно и детаљно учинили. Он је личност у којој је дошло до сублимације и остварења на плану уметности, онога што прижељкује сваки уметник, а то је да буде типичан представник и израз свога времена у своме народу. Револуционарна хтења српскога народа добила су израза делом Ђуре Јакшића у изванредном уметничком сјају. Јакшић је међу песницима и сликарима врхунски представник српског романтичког периода. Његова борба и на личном плану, саставни је део уметничке борбе и хтења. Његова стремљења поткрепљена су његовим учешћем у буни. Он је непомирљиви критичар заосталости и непросвећености у Србији. Његова природа је у непрекидном врењу и сударима, у хтењу да се иде у остварење високих идеала и уметника, и породичнога човека. Његови идеали су на плану уметности и доприноса српском народу веома високи. Они проистичу из осећања лепоте у себи и у народу, једино где није био самерљив, то је политичка реалност која је била условљена преплетом и утицајима великих сила на све српске просторе, тако да до уједињења није могло и није дошло. И дан данас су ти проблеми исти.

Песник и сликар Ђура Јакшић (1832–1878) својим уметничким радовима особита је појава у српској епоси романтизма. Његова стремљења опредељена су талентом и високим циљевима, како на плану сликарства, песничтва и прозе, тако и у борби за слободу и уједињење српскога народа у државну заједницу. Истакнути критичар и историчар сликарства Лазар Трифуновић ставља Ђуру Јакшића у ред врхунаца у сликарству код Срба у деветнаестом веку. Исто тако, његов песнички рад високо оцењују књижевни историчари и критичари.

Јакшића као сликара и песника изнедрила је најбоља академија уметности, а то је животна школа и сам таленат. Он је упијао и учио од сликара са њихових радова које је видео у галеријама у Бечу и Минхену. Његови су оријентири, пре свих су, Рубенс, Рембрант, Тицијан, Каравађо и Гоја.

Недореченост у изразу код Јакшића проистиче из несрећенога живота, из социјалних проблема и посртања по малим местима Кнежевине Србије. И поред свих тешкоћа он је зенит српског сликарског романтизма, каже Л. Трифуновић. Својим талентом успео је да надокнади и превазиђе проблеме због нередовнога

школовања. Ипак, он је сублимирао српске тежње у уметничком и слободарском виду. Закупљен је историјским темама, као и савременим збивањима. Поред радова из потребе да оствари егзистенцију, портретисања ликова који му ништа не значе, он је закупљен историјским темама и ликовима које слика са романтичарским заносом, а то су: *Цар Душан*, *Кнез Лазар*, *Марко Краљевић*, *Срахуња Бановић*, *Бајо Пивљанин*, *Карађорђева смрт*, *Милош Обреновић* и други.

У портретима Јакшић је експресиван, открива унутрашњу страну и драму у човеку. Његови ликови имају озбиљност, или, брижност у изразу, ону сету коју носи сам сликар у себи.

Према Л. Трифуновићу сликар Ђ. Јакшић је наш претеча модерног сликарства, он је умео да изрази бојом осећања човека и драму ситуације. Значајно за Јакшићев рад је што је у Бечу од 1851–1852. уз Новака Радоњића који је предано изучавао сликарски занат. Јакшић је схватио недостатке у раду услед непознавања основних занатских правила. Стога ће Јакшић по други пут доћи у школску клубу да изучи занат. У Бечу је Јакшић своје прве песничке радове записивао. Његова бунтовност већ тада долази до изражаја. Судари са средином, са оцем и са собом, доводе га до очајања. Касније, у Пожаревцу где учитељује, излаз из тешкоћа налази у женидби 1861. године. Брак му је упориште и извесна стабилност, као и потпора одласку поново на Академију сликарства. Пешта, Беч, Велики Бечкерек и Минхен, доносе низ сазнања и уздицања Јакшића у занатском смислу, што му је била велика препрека да оствари свој раскошни таленат. Но, Јакшић умногоме троши снагу на беспредметне борбе како би надишао повлашћене и како би остварио правду међу онима којима је пут широко отворен изван права и правде. О томе најбоље говори М. Јовановић: *Сукоби са режимом, са пријатељима, са родбином, са самим собом, били су део његове романтичарске природе која није добила праву мету за своја пражњења. У буни 1848. је био премлад, за време српско-турских ратова зрео и болестан човек. Битке са властима биле су неравноправне, енергија његовог правдољубља и славољубља није имала ефекта у средини која се тек интелектуално рађала, политички гранала и парламентаризовала, са чијим се моралом и нормама није мерио. Пријатељи су се повлачили, супруга га напуштала, тако да је, најчешће, Јакшићева агресивност била упућена на сопствено исходште*¹.

Ил. 1. Девојка у плавом

И поред свих лутања, борбе за егзистенцијални опстанак, Јакшић се убраја међу наше особито значајне сликаре према врхунцима које је остварио. *Девојка у плавом* настала је 1856. године, (51 x 62, 5 cm, уље, платно),

¹ Јовановић М. Српско сликарство у доба романтизма 1848–1878. Нови Сад, 1976, с. 213.

Ил. 2. Девојка с лаутом

више га жалим него волим, и више се на њега љутим но што се са њим заносим. Био је и лирски песник, и драмски писац, и приповедач, и сликар; и за све то је имао дара, но ни зашта докраја. Није располагао стрпљењем ни снагом да заврши ниједну школу, да научи ниједан језик, да проучи ниједну књигу, да доради ниједну слику, да домисли ниједну драму, да прихвати ниједну доктрину – био је и националист и социјалист, и православац и атеист, и републиканац и монархист, како му се кад свидело и дошло у главу³. То је слика која доста јасно упућује на тешкоће у којима Јакшић ратује са собом и са светом Он не схвата драму у којој је, поготову што га изузетан таленат избацује у висове, његови песнички радови су слављени, драме такође, многе слике га узносе до неочекиваних

² Кашанин М. Мученик (Ђура Јакшић). У: Судбине и људи. Огледи о српским писцима / Милан Кашанин. Изабрана дела. Књ. 5. Београд, 2004, сс. 39–50.

³ Кашанин М. Мученик (Ђура Јакшић), сс. 39–40.

што је пример портрета романтичарског стила, она је израз односа уметника према лику и личности. На првом месту је израз осећања уметника, потом лика који слика. Експресија је овде у некој врсти суздржаности. Посебну димензију Јакшића уметника и човека даје Милан Кашанин². Кашанин увиђа раскорак између жеља и могућности, тај раскорак га баца у трагику како у реалности, тако и у уметности. Јакшић није налазио смирења нити излаза. Таленат га баца у ватру, он сагорева, често, узалудно, не доспевајући до циља ни у песми, ни у драми, ни у приповеци, ни у слици. Јакшић је потцењивао значај образовања, значај интелектуалног рада којим се добија основа у приступу уметничкој грађи. Отуда код њега прекомерна опијеност у речима, у бојама, у вину, у меланхолији, у срџби. Кашанин каже: *Кад год узмем да га читам или да гледам шта је насликао,*

Ил. 3. Црногорац (Херцеговачки устаник)

висина, а опет, често доживљава неочекиване падове. Тај кошмар је производ карактера и талента. То је узроковало један трагичан ход и у породици, и међу пријатељима, и у уметности. Али, таленат га уздиже и наткрилава повремено све падове те тако имамо дела која су рођена у кошмару, али, која су од изузетне вредности.

Према Л. Трифуновићу *Девојка с лаутом*, из 1856. Године, (70 x 90 cm, уље, платно), је ремек дело нашег сликарства 19-тог века⁴.

Суочење с реалношћу, с непосредном драматиком у Босни, Херцеговини, Црној Гори, Војводини и Србији, води га ка обради актуелних тема и значајних историјских мотива, како савремених, тако и прошлих времена. Јакшићева слика *Црногорац (Херцеговачки устаник)* чува се у Умјетничком музеју Црне Горе на Цетињу, (уље на платну, 70, 5 X 92 cm). Инспирацију је нашао у слободарским борбама устаника Херцеговине и Црне Горе. Подстицај обради националних тема даје му Омладински покрет у коме је активан учесник.

У периоду 1875–1878, дакле, до краја живота, Јакшић слика претежно догађаје и драматику српске борбе за слободу. Према критичким радовима непосредна инспирација му је *Невесински устанак* 1875. Он је тада полетан у песми и слици. У нади и вери у ослобођење и уједињење српског народа. Тада објављује најбољу песму романтизма *Отаџбину* у часопису *Отаџбина*. Из тог периода је слика војводе Максима Баћовића погинулог у бици на Глухој Смокви. Инспирацију за ову слику нашао је у стиховима Н. Грујића-Оточанина објављеним у часопису *Јавор*, за 1876. годину. Снага Јакшићеве слике је у експресији, у осећањима која исказује, а светлост и сенке појачавају израз драматике.

Караула је слика у којој човек бива поништен у човеку. То је сплет црвеног, жутог и зеленог, ватре, живота и смрти.

Драма из које српски народ не налази излаза ни данас, иста је, Његов рад се допуњује у песништву и у слици. Он је прво написао песму *Караула на вучјој пољани*, потом, урадио је слику *Караула* која се чува у Народном музеју у Београду, (уље на платну 61 x 81 cm).

Караула на вучјој пољани

Насред куле карауле
Око ватре на огњишту
Стражари се искупили...
Ватра гори, пламен лиже
И по тами дуварова
Горостасне сенке диже
Ко да ј' рада из прошлости,
У ватреној занетости,
Витезове да наниже
И тим време доба давна
С нашим даном да изравна

Слику *Караула* започео је 1875, а завршио је 1876. године. Најзначајнија дела везана за Босанско-херцеговачки устанак су му: *Устанак Црногораца*, *Караула* и *Смрт војводе Баћовића*. Према Д. Медаковићу сликар Ђура Јакшић је *врхунац српској уметности*, а револуционаран је колико песмом толико и сликом. Њега не заустављају изневерене наде одлуком великих сила на *Берлинском конгресу*, да се Босна и Херцеговина ставе под туторство Аустрије. Напетост и друштвена дра-

⁴ Јакшић Ђ. Сабрана дела. Београд: Слово љубве, 1978. 56 с.

Ил. 4. Жене у српској ношњи

иконопис. Значајнији успех у народу и код критике постигао је сликањем портрета: *Девојка у плавом*, *Директор Тирић*; *Учитељица Живка*; *Жена с лезезом*; *Свештеник Рашковић*; *Жене у српској ношњи*, *Дете на одру*, као и *Девојка с лаутом*. Неки од ових радова сврставају га у сам врх наших сликара уопште, а то је *Девојка с лаутом*, *Девојка у плавом* и *Дете на одру*. Јакшић рано напушта помодни тренд бечке школе, њега инспиришу велики сликари попут Рембранта, а пуноћу израза постиже осебујним даром и слободом којом излази у непознато. Бујна његова осећања говоре из очију *Девојке у плавом*, капљу с лица *Девојке с лаутом*.

Слобода је Јакшићева опсесија у личном и друштвеном животу, исто као и у уметности. Посебно га иритира награда за жртве у рату у виду шињела и бронзаних крстића, што делује крајње понижавајуће. Јакшића покрећу племенита осећања и саосећања са народом. Он је непомирљив у себи са самим собом, увек тражи ново и више од оствареног, неуморно путује кроз време и културе свога и других народа. Сегедин, Пешта, Минхен, Беч, Велики Бечкерек и низ варошица у Србији у којима службује да би опстао као породичан човек. Све су то успутне станице ка недостижном циљу, а то је божанска раван где уметник и патник тежи да изнесе бreme што веће. То је оријентација свих значајних уметника, циљ је оно највеће могуће, онај идеал који носи, који буди биће човека, у коме сагорева сваки трун тела и ума. То је тежња откривењу.

У песмама исказује критички став према Европској политици која, према песнику, оком на тирана намигује. Европа је за Јакшића проститутка што богаље пили у разблуди и превари, она мустре кроји народима, па зар треба тражити у њој узора и милости, у оличењу непоштења? Наравно, Јакшић је за пуну слободу српског народа, без тугорства Европе. Његова вера у успех исказана је песмом:

ма у Јакшићу проговара на најбољи начин, једним новим заносом и оштром критиком Европе и њене политике која је усмерена на ширење утицаја методом *цивилизовања* других народа, односно, методом поробљавања. Слобода код Јакшића, сличан је жар ономе у делима Петра Кочића, само што је Кочић и непосредни учесник драме током целог свога живота, а Јакшић само као добровољац у једној од многих буна српскога народа, у оној 1848. године. Његови ликовни радови израз су социјалне и историјске драме о чему сведоче радови: *Устанак Црногораца*; *Таковски устанак*; *Стамбол капија*; *Кнез Михаило на одру*, и *Карађорђева смрт*.

Посебну димензију има Јакшићево црквено сликарство и живопис са релативно скромним успехом и сударима са осећањем верника који нису прихватили одушевљено ни његов живопис, нити

Отаџбина⁵

И овај камен земље Србије,
Што претећ' сунцу, дере кроз облак,
Суморног чела мрачним борама
О вековечноси прича далекој,
Показујући немом мимиком
Образа свога бразде дубоке.
Векова тамних то су трагови,
Те црне боре, мрачне пећине;
А камен овај, к'о пирамда
Што се из праха диже у небо,
Костију кшних то је гомила,
Што су у борби против душмана
Дедови твоји вољно слагали,
Лпећи крвљу срца рођеног
Мишица својих кости сломљене,
Да унуцима спреме бусију,
Оклен ће некад смело, презирућ',
Душмана чекат' чете грабљиве.
И само дотле, до тог камена,
До тог бедема,
Ногом ћеш ступит', можда, поганом.
Дрзнеш ли даље?.. Чућеш громове
Како тиђину земље слободне
Са грмљавином страшном кидају;
Разумећеш их срцем страшљивим
Шта ти са смелим гласом говоре,
Па ћеш о стења тврдом камену
Бријане главе теме ћелаво
У заносноме страху лупати...
Ал' један израз, једну мисао,
Чућеш у борбе страшној ломљави:
«Отаџбина је ово Србина!»

Једно су тежње, жеље и нада, једно је народ и вапај обесправљенога, сузе и срам у ропству, у избеглиштву, у расулу неба и земље, а друго је тиха сила која кроји међе и домете слободе народима и државама. Видео је Јакшић да поустаје пут ослобођења, искусио је узалудност победе за туђи интерес. Сагледава он тешкоће у којима је српски народ у Србији и Црној Гори, сагледава и менгеле европских сила, али, његова жеља надјачава сваку узалудност. Отуда настаје његова песма као вид прекора, наде и крика беспомоћнога.

Падајте, браћо⁶

Падајте, браћо! Плин'те у крви!
Остав'те села, нек' гори плам!
Бацајте сами у огањ децу!
Стресите с себе ропство и срам!
Гините, браћо, јунаци, људи!
За пропаст вашу свет ће да зна...

⁵ Отаџбина. У: Јакшић Ђ. Сабрана дела. Песме. Београд: Слово љубве, 1978, сс. 101–102.

⁶ Падајте браћо. У: Јакшић Ђ. Сабрана дела. Песме. Београд: Слово љубве, 1978, сс. 75–76.

Небо ће плакат дуго и горко,
 Јер неће бити Србина...
 Ми несмо браћа, ми Срби несмо!
 Или ви несте Немањин сој?
 Та да смо Срби, та да смо људи –
 Та да смо браћа – ох, боже мој!..
 Та зар би тако с Авале плаве
 Гледали ледно у огњен час?
 Та зар би тако, ох, браћо драга,
 Та зар би тако презрели вас?..
 Презрите братства покор и клетву,
 Што небо даде, погаз'те ви!
 Та није л' грешно, није ли грозно:
 Крв деце ваше гледамо ми!
 А где је помоћ ил' суза братска?
 Ил' «Јуриш, роде, за брата свог»?

Ил. 5. Устанак Црногораца

У вељој беди, смрти и крви,
 Данас вас саме оставља бог!
 Ал' опет, грешан, грешно сам певô
 Рањено срце народа мог!
 Та Србин кипи, кипи и чека –
 Ал' не да ђаво... ил' не да бог!

Песма *Падајте, браћо* бјављена је први пут у *Даници*⁷. Дакле, она је израз осећања, саосећања и позива на отпор, на борбу, на уједињавање снага у борби у циљу стварања државе у којој ће српски народ живети у пуној слободи. Песник указује на трагичне токове у Босни и Херцеговини, на драму, крв, сузе и беспомоћност устаника и народа. Призива Немањиће, гори у њему крв и реч. На крају стишаним стихом пита се да ли то не да ђаво или Бог српском народу слободу? У то време Јакшић ради на слици бањанског војводе Јована Баћовића⁸ који је јуначки дао живот у борби с Турцима у Вукаловићевом устанку, 8. јануара 1876. године. Његово тело пренето је у

Дубровник где му је приређен величанствен испраћај у Црну Гору од стране католичког и православног народа и свештенства⁹. За ову слику нема података где је и је ли сачувана до данас, има претпоставки да је откупљена у Бечу¹⁰. У Ђури Јакшићу песник подупире сликара, сликар песника, и не зна се који је јачи. Он кипи од беса, у њему расте нада и жеља за успехом устаника. Отуда Јакшић у *Бојној песми* каже:

⁷ Даница. 1862, с. 349.

⁸ Даница. 1863, сс. 6, 96.

⁹ Симић Н. Херцеговачко босански устанци у ликовној уметности. Београд, 1959, сс. 14–15.

¹⁰ Преписка Ђуре Јакшића. Београд, 1951, с. 155.

Шта ће нам овај мир, Овај
блатомир?¹¹

Песник позива на оружје, слобода је за њега светост изнад свих светости. За Јакшића Европа је сва крвљу умивена, лешевима покривена¹². Умео је Јакшић и да се насмеје, да подсмеху вргне ситуацију у којој се налази српски род. Песма *Отац и син*¹³ открива иронију судбине, синовима је ближи го живот и јареће печење, него ли пушке и рат. У песми *‘Ерцеговачка бојна песма* Јакшић кличе *У бој!*¹⁴ Његов занос тражи свети рат, слободу целом српском народу. Његова чежња налази ослоња у Душановом царству, он Србе види као лавове, громовите јунаке, његова су стремљења прожета одушевљењем подизањем устанка 1875. када и настаје ова песма.

Српско сликарство у Ђури Јакшићу добија представника романтизма који је у континуитету стилски и тематски представник романтичарске епохе све од 1848–1878. године. Јакшић је као и многе генерације наших уметника, потражио сазнања о уметности у Бечу и Минхену где су се школовали многи млади таленти из наших српских крајина код приватних учитеља или на Академијама. За Јакшића пресудан утицај је суочење с делима великих сликара, он је упијао и усвајао решења, али, у своме раду није био еклектик. Његова неспутана природа надилазила је његову замисао. Обара га техничко решење, често има проблем с пропорцијама и композицијама. Али, унаточ томе, таленат га издиже у врхове.

Србија и Црна Гора су подржавале устанике Невесињске пушке 1875. и проширење устанка на целу територију од Уне до Дрине. Посебну подршку давали су листови и часописи бројним прилозима о борбама и патњама српског народа у ропству. Велико разочарење настаје упозорењем из Беча 1876. године да ће бити спречено свим средствима спајање БиХ и Србије. Национална права Срба у Босни и Херцеговини су изневерена Санстефанским уговором 1878. године, да би била потпуно онемогућена слобода и спајање са Србијом Берлинским конгресом исте године. Мада су значајне интелектуалне снаге подржавале Србе у БиХ у настојањима ослобађања од Турака, за то Енглеска није имала слуха, напротив, помагала је Турцима и Аустрији на штету интереса Срба. Окупација БиХ од стране Аустро-Угарске изазвала је гнев и отпор народа, тако је дошло 1882. године до новог устанка који је најбруталније угушен¹⁵.

Ил. 6. Одмор после боја

¹¹ Јакшић Ђ. Сабрана дела. Песме. Београд: Слово љубве, 1978, сс. 97–98.

¹² Јевропски мир. У: Јакшић Ђ. Сабрана дела. Песме. Београд: Слово љубве, 1978, с. 332.

¹³ Отац и син. У: Јакшић Ђ. Сабрана дела. Песме. Београд: Слово љубве, 1978, с. 335.

¹⁴ ‘Ерцеговачка. У: Јакшић Ђ. Сабрана дела. Песме. Београд: Слово љубве, 1978, сс. 108–110.

¹⁵ Симић Н. Херцеговачко босански устанци у ликовној уметности. Београд, 1959, с. 21.

Приповетком *Ускок* Јакшић васкрсава наду и веру у долазак слободе. Она је подстрек, бар је тако конципирана, и онима из Босне и Херцеговине, и онима из других крајева српскога народа, то је и јака жеља да се снага уједини и раскине синцире ropства који се смењују вековима на нашим просторима. То је један романтизовани догађај са изванредним сликама основаним на реалним догађајима српске буне и окупљања младих и старих. То је слика свесне жртве и одрицања, то је улазак у борбу као на весеље, а борба узима данак. Јакшић велича дух слободе и свесне жртве. А слобода измиче. Измиче дан данас. Преко поља и планина, преко села и градова; преко жртве и легенде коју данас капитал одриче, одриче државу и народ. На стази смо с које не силазе покоре и потворе, не силазе порази и победе из којих нам је пут све тањи, а број рођених све мањи. Данас је човек озваничен као ресурс капитала глобалиста. То је тотални тоталитаризам који брише границе држава, али и границе обезличења човека. Наравно, и ово је једна успутна станица у свету који неће искочити из света. Раскрилавања лепотом, умећем, стваралаштвом, то је оно што одушевљава, оно што буди и диже нове снаге на путу радости постојања.

ЛИТЕРАТУРА

1. П., Љ., Битка на Граховцу 11–13. Маја 1858: уз 100-годишњицу, Ратна хроника / Љ. П. – Инвалидски лист (Београд), (1858) бр. 20, сс. 2–3; бр. 21, сс. 2–3.
2. Ђура Јакшић: сликар и песник 1832–1878 / избор слика и коментари Лазар Трифуновић; избор песама Бранислав Петровић. Београд: Глас, 1978.
3. *Медаковић Д.* Српска уметност у 19. веку. Београд: СКЗ – редовно коло, 1981.
4. *Мукаљевић Н.* Уметност и национална идеја у 19. веку, Београд: Завод за уџбенике, 2006.
5. Преписка Ђуре Јакшића, приредио М.П. Костић. Београд, 1951.
6. *Јовановић М.* Српско сликарство у доба романтизма 1848–1878, Нови Сад, 1976.
7. *Јакшић Ђ.* Сабрана дела. Београд: Слово љубве. 1978.
8. *Симић Н.* Херцеговачко босански устанци у ликовној уметности, Београд, 1959. П.о.: Споменица поводом осамдесетогодишњице окупације Босне и Херцеговине (1878–1958), педесетогодишњице анексије (1908–1958) и четрдесетогодишњице ослобођења и уједињења (1918–1958). Београд, 1959.
9. Омладинска заједница за годину 1867, 1868, 1869 / на свет издала Уједињена омладина српска. У Београду у Државној штампарији 1867. Платонова штампарија у Новом Саду, 1868; 1869.
10. Кашанин Милан. Сликрство Ђуре Јакшића. Уметничке критике. Београд, 1968, 114 с.
11. Живковић Драгиша. Симбол прометејства у поезији Ђуре Јакшића. *Летопис Матице српске*. Нови Сад, 1971. 408. 3, 259 с.

Сведенија об авторе:
Ратко Р. Маркович Риджанин,
старшии библиограф
Национална библиотека Србије (Белград)
Ratko R. Marković Ridanin,
виши библиограф
Народна библиотека Србије (Београд)

Ratko R. Marković Riđanin,
Senior Bibliographer
National Library of Serbia (Belgrade)
ratko.markovic@nb.rs